

XITOIY FALSAFIY TAFAKKURIDA PRAGMATIZM OQIMINING SHAKLLANISHI

Sulaymonov Z.B.,

Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti, “Sharq falsafasi va madaniyati”
mutaxassisligi 2-kurs magistranti ilmiy rahbar f.f.d., prof. Izzetova E.M

zufaralisulaymonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

20-asrning birinchi yarmida Xitoy eski siyosiy, ijtimoiy, madaniy institutlarni sindirish va yangi tuzilmalarni shakllantirishning qiyin davrini boshdan kechirdi. Ushbu jarayon jahon madaniy tajribasini o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lib, an'anaviy dunyoqarash va nazariy fikrlashning muqarrar ravishda qayta qurilishi, rivojlangan mamlakatlarda o'sha davr tomonidan umuman qabul qilingan falsafiy va ilmiy nutq me'yorlarini tasdiqlash bilan birga kechdi.

Kalit sozlar: pragmatizm, Hu Shi, Jon Dyui, Pekin Universiteti Jurnali, ta'lim falsafasi, liberalism, eksperimentalizm, redologiya.

ABSTRACT

In the first half of the 20th century, China went through a difficult period of breaking down old political, social, and cultural institutions and forming new structures. This process was associated with the assimilation of world cultural experience, accompanied by the inevitable re-establishment of traditional worldviews and theoretical thinking, the adoption of philosophical and scientific norms of speech generally accepted by developed countries at that time.

Keywords: Pragmatism, Hu Shih, John Dewey, Beijing University Journal, philosophy of education, liberalism, experimentalism, redology

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Hu Shining ijodiy faoliyatining asosiy bosqichlari va falsafiy qarashlarining shakllanishi obyektiv ochib berildi. Pragmatizmning shakllanish davri tarix nuqatayi-nazaridan tahlil etildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jon Dyui Charlz Pirs (1839-1914) va Uilyam Jeyms (1842-1910) g'oyalarini davom ettirdi. Pirs tomonidan tavsiya etilgan ma'no nazariyasi, atamaning ma'nosini "bu atama mantiqiy mavzu bo'lgan barcha bayonotlarni amaliy tekshirish uchun

shart-sharoitlar to'plami"¹ deb ta'riflashga asoslangan "Pragmatist" deb nomlangan. Pragmatist doktrinaning keyingi rivojlanishi uchun juda muhim bo'lgan Pirsning ilmiy bilim metodologiyasi falsafiy epistemologiyaning haqiqiy nazariy asosidir va tadqiqot natijalarining haqiqati ("haqiqat" dan farqli o'laroq, har qanday yakuniy tadqiqotda mavjud bo'lmagan ideal chegara) "ilmiy jamoa" tomonidan ijtimoiy muloqot ideali sifatida belgilanadi. Dastlab Pragmatist doktrinaning negizida joylashgan haqiqiy falsafiy bilimlarning "amaliy tekshirish" va "ilmiy" g'oyalari keyinchalik Xitoy ziyolilari orasida pragmatizmning ta'sirini ta'minlovchi eng muhim omillardan biriga aylandi. Keyinchalik tanqidiy rivojlanish Pirsning ma'nosi nazariyasi, uning boshqa tushunchalari bilan bir qatorda, "pragmatizm" atamasini taklif qilgan Jeyms, bu falsafiy yo'nalishga o'zining asosiy qoidalarini tushuntirish va ommalashtirishga yordam beradigan ba'zi xususiyatlarni ma'lum qildi. "Pragmatizm" ostida Jeyms odamlarning kundalik amaliyotda rahbarlik qilayotgan va "falsafiy nizolarni hal qilish" usuli bilan harakat qilish kerak bo'lgan fikrlash usulini tushundi. "Falsafiy mo'jizalar" va "ratsionalistlar" lagerida (optimistlar, imonlilar, monistlar, dogmatiklar va boshqalar) yoki "empiristlar" (pessimistlar, senseualistlar, materialistlar va boshqalar) mutafakkirlarni olib keladigan falsafiy pozitsiyalarning haddan tashqari ko'pligi pragmatik meliorizm bilan murosaga kelishi mumkin: dunyoni qutqarish ham muqarrar, ham imkonsiz emas, balki amaldagi insonning qo'lida. "Haqiqat" Jeyms "pragmatik yondashuvning turli jihatlarini ifodalovchi sintetik kontseptsiya" deb qaraldi. Haqiqatning funktsional jihatlaridan biri - odamlarni kelajakdagi o'zgarishlarga tayyorlaydigan va ayni paytda o'tmishdan keskin ravishda chiqib ketishiga yo'l qo'yadigan vositachi ("tinchlikparvar") roli; ikkinchisi - haqiqat "qimmatli harakat vositasi" bo'lib xizmat qiladi va uni ifodalovchi so'zlar inson tajribasida "instrumental" dir. "Tajriba" tushunchasi (experience) Jeymsda original tushuncha edi.

Falsafiy optimizm, aql-idrokka haqiqiy e'tiroz, haqiqatning vositachilik funktsiyasi kontseptsiyasi va o'tmishni hozirgi bilan birlashtirishga imkon beruvchi ikkinchi darajali tajribali belgi-bu g'oyalar XX asrning boshida Xitoy intellektuallari uchun jozibador bo'lishi mumkin mafkuraviy yuk bo'libgina qolmay, shuningdek, amaliy echimlarni ishlab chiqish uchun universal qo'llanilishi mumkin bo'lgan ishonchli falsafiy tizimni tadbiq etadi.

Bunday tizim Xitoyda rivojlanishida, Dyui qarashlari katta turtki berdi. Dyui ham Jeyms kabi falsafasining markaziy tushunchasida "tajriba" yotardi. Dyuida

¹ Порус В.Н. Пирс Чарлз Сандерс // Новая философская энциклопедия. Т. III. - М.: Мысль, 2001. - С. 324;

"tajriba" onging mavzusi va inson tomonidan, badiiy, ijtimoiy, madaniy faoliyat, shuningdek, tabiat va tabiatning o'zi bilan inson o'zaro ta'sirining barcha turlarini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan hamma narsani tarkibiga kiritadi. Bu tarix, madaniyat, tsivilizatsiya merosi, shuningdek, shaxsiy hayot amaliyotining natijalari. Dyui falsafasida "kontekstual", "instrumental", "pragmatik" tushunchasini ishlab chiqadi.

Dyui falsafaga nazariy masalalar bo'yicha nazariy tasavvur sifatida qarashni rad etdi. Falsafada, uning fikriga ko'ra, ijtimoiy, axloqiy va psixologik e'tiqodlarni oshkor qilish, tushuntirish va shakllantirish kerak. Buning uchun birinchi navbatda falsafiy aks ettirishning "haqiqiy" xususiyatini tushunish kerak. "Yakuniy haqiqatni muhokama qilish niqobi ostida falsafa aslida ijtimoiy an'analarda aks ettirilgan hayotiy qadriyatlar bilan shug'ullanganligi, ijtimoiy maqsadlar to'qnashuvi va merosxo'r institutlar o'rtasidagi ziddiyatlardan kelib chiqqanligi va hozirgi tendensiyalarga mos kelmasligi aniq bo'lgach, kelajakdagi falsafaning vazifasi insoniy g'oyalarni yo'q qilish va ularning o'z vaqtlarining ijtimoiy va ma'naviy ehtiyojlariga muvofiqligini aniqlashdir".

Dyui, Uilyam Jeymsdan so'ng, uning fikrlarini qo'llab falsafani nafaqat dunyoni bilish va tushuntirish uchun emas, balki amaliy muammolarni hal qilish va dunyoni yaxshiroq o'zgartirish uchun usul sifatida ko'rib chiqdi. Shuning uchun u pragmatizmni odamlarning hayotiy muammolarini hal qilishda yordam berishga qaratilgan falsafiy tizim sifatida ko'rgan falsafaning eng yuqori shakli edi.

Xitoyda birinchi marta fevral 1912 yilda chop etilgan "ta'lim siyosati bo'yicha takliflar" maqolasida Xitoy Respublikasi ta'lim vaziri Tsai Yuanpei Dyuning qarashlari haqida mulohazalar olib bordi, bu maqolada u o'quv jarayonining amaliy maqsad haqida pragmatik g'oyalar bilan Xitoy mutoalachilarini tanishtirdi². 1915da Panama shahridagi ta'lim bo'yicha xalqaro konferensiyada, Tsai Yuanpei Xitoy Respublikasi nomidan so'zlagan ma'ruzasida, u J. Dyui ta'lim falsafasini qo'llab-quvvatladi. Va 1919 yilda, Pekin universiteti rektori sifatida, Tsai Yuanpei keng pedagogik "Dyui yangi usullarini harakat" zarurligini ilgari surib, Dyui ta'limotini davom ettira boshladi.

1919-1921 da Dyui Tsai Yuanpei va Hu Shi taklifiga binoan Xitoyga tashrif buyurdi va bir qator ma'ruzalar o'qidi. Mamlakatda uning kelishidan oldin "Boom Dyui" boshlagandi, 1916-1918 yillarda "Jiaoyui" ("ta'lim") jurnalida va "Sin jiaoyui" ("yangi ta'lim") Amerikalik faylasuf va uning falsafasi, ta'limdagi qarashlari haqida

² Цай Юаньпэй. Дуйюй синь цзяоюй чжи ицзянь (Мнение о новом образовании об образовании) // Цай Юаньпэй цзяоюй лунь чжу сюнь (Избранные работы Цай Юаньпэя об образовании). - Пекин: Жэньминь цзяоюй чубаньшэ, 1991. - С. 235

bir qator maqolalar chiqdi. Bu maqolada Xitoy olimlari uning hayot falsafasini, axloqiy falsafasini, axloqini ko'rib chiqdilar va u haqida allaqachon ko'plab ma'lumotlarga ega edi.

Xitoyda Dyui ikki yil va ikki oy targ'ibot ishlarini olib bordi. U Xitoy markazida Hebei provinsiyasi (河北省), Sharqda Zhejiangda (浙江省), Janubi - Sharqiy Fujianda (福建省) va Janubiy Guangdongga (广东省) va boshqa 10 ta viloyatlarida ma'ruzalar bilan tashrif buyurdi. Pekinda bo'lgan vaqtida Dyui beshta ma'ruza o'qidi: "ijtimoiy va siyosiy falsafa", "ta'lim falsafasi", "fikir oqimlari", "uchta zamonaviy faylasuf", "axloqiy ma'ruzalar" mavzusida. Xu Shi Dyuning chiqishlarini tarjima qildi. Amerika o'qituvchisi AQShga qaytib kelgach, Xu Shi "Dyui va Xitoy" maqolasini nashr etdi, unda "Xitoy va G'arb madaniyati bilan aloqa qilgandan so'ng, Xitoy ziyolilariga Dyuga qaraganda ko'proq ta'sir ko'rsatadigan yagona xorijlik olim yo'q edi" deb so'z yuritdi.

Dyui falsafasi Hu Shi dunyoqarashining shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi. Xitoy tarixchisi Go Zhanbo fikricha, Xu Shi nazariy uslubining manbasini, birinchi navbatda, Dyui tomonidan qabul qilingan tushunchalarni haqiqat mezonlari, haqiqatning o'zgaruvchanligi, inson muammolarini hal qilish vositasi sifatida bilim va fikrlashni aniqlash kabi qabul qiladi. Hu Shi o'zi shunday deb yozgan edi: "ikki kishi mening fikrimga eng katta ta'sir ko'rsatdi: Geksley va Janob Dyui. Geksli menga shubha qilishni o'rgatdi, yetarli dalillarga ega bo'lmagan narsalarga ishonmaslikni o'rgatdi. Janob Dyui menga o'ylashni o'rgatdi. Men har doim va har joyda savollarga e'tibor berishni o'rgandim. Ilmiy g'oyalarni dalil talab qiladigan gipoteza sifatida ko'rib chiqishni o'rgatdi. Men har doim fikr natijalariga e'tibor berishni o'rgandim. Bu ikki kishi menga ilmiy usulning sifati va funktsiyalarini tushunishga imkon berdi. Shuni ta'kidlash kerakki, Xitoyda Dyui g'oyalarni rivojlantirish boshqa G'arb qarashlarining tarqalishi bilan bir xil omillarga to'sqinlik qildi. Xususan, belgilangan terminologiyaning yo'qligi.

Zamonaviy Xitoy falsafiy adabiyotida "pragmatizm" atamasining umum qabul qilingan tarjimasi Shiyun - "foydalanish", Shiyuntji "foydalanish"dan olingan. Shu maqsadda, shuningdek, shijichjui tomonidan Xitoy tilida o'qiladigan yaponcha atama ishlatilgan, Shiji - "amaliyot". Biroq, Xitoyda Dyui ijodining birinchi targ'ibotchisi Xu Shi, asosan, xitoy tilidan shianchujui atamasidan foydalangan (Shiyan 实验 - "tajriba"). Bu Xu Shi o'qituvchisining fikrlarining mohiyatini ko'rganligini ko'rsatadi. Biroq, Hu Shi boshqa tarjima variantini - weiungzhui ishlatgan. Bu erda Weijun, Weishi ("faqat ong" - vidnyanavad buddist maktabining nomi an'anaviy tarjimasi)

bilan bir qatorda weiuchjui neologizmlari (materializm, Veyu - "faqat narsalar") va weisinzhui (idealizm, weisia'dan - "faqat yurak-ong").

Ushbu turdagi "terminologik noaniqlik" nafaqat g'arbiy intellektual tajribaning maqsadli rivojlanishining dastlabki davrining murakkabligini aks ettiradi, bu ta'rifga ko'ra, xorijiy atamalarining yetarli kontseptual ekvivalentlarini murakkab izlash bilan bog'liq. Hu Shi, g'arbiy atamalarining turli xitoylik analoglaridan foydalangan holda, Xitoy kitobxoniga tushunarli bo'lgan ma'nolarga murojaat qilib, semantik maydonlarini ta'riflash uchun "aniqroq" bo'lishga intildi.

Ba'zi hollarda u Xitoy tilida va Dyui falsafasining boshqa asosiy shartlarini, masalan, "tajriba"ni boshqacha tarzda uzatishi mumkin edi. Bu atama Xu Shi Jinyan(经验) so'zini tarjima qildi, bu asosan davom etayotgan harakatlar natijasida olingan empirik tajribani anglatadi. Jing(经) ieroglifining qiymatlari spektri, xususan, "davom etish", "oqim", "o'tish" tushunchalarini o'z ichiga oladi. Ushbu ieroglif Jingli(经历) iborasining bir qismidir - "Biografiya", ya'ni. inson hayoti bilan bog'liq. Xu Shi o'zi g'arbiy atamalarni tarjima qilish uchun bir nechta variantlarning imkoniyati haqida yozadi .

XULOSA

Xitoyda nafaqat nazariy fikrlash, balki ijtimoiy uyushish, ijtimoiy xulq-atvor va siyosiy faoliyatning g'arb standartlarini joriy etishning doimiy tarafdori deb hisoblangan Xu Shining tarixiy va falsafiy tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 20-asr boshlarida xattoki bu mamlakatda "g'arbliklar" ham o'zlarining mafkuraviy va ilmiy dasturlarini milliy madaniy an'analarning kuchli ta'siri ostida qurdilar.

REFERENCES

1. Порус В.Н. Пирс Чарлз Сандерс // Новая философская энциклопедия. Т. III. - М.: Мысль, 2001. - 2659 с.
2. Го Чжаньбо. Цзинь уши нянь чжунго сысян ши (История китайской мысли за последние 50 лет). Шанхай: Гуцзи чубаньшэ, 2005. - 347 с.
3. Кан Дэган. Ху Ши коушу цзычжуань (Биография Ху Ши, рассказанная им лично) // Ху Ши вэньцзи. Т.1.- Цзыю Чжунго. Цз. 21. 1959,
4. Ли Сяоцэн. Ху Ши дэ Чжунго чуантун вэньхуа гуань (Взгляды Ху Ши на традиционную китайскую культуру) // Цилу сюэбао. 1997, № 5. - 184 с.
5. Оуян Чжэшэн. Ху Ши цзиндянь лунь цунь. Чжэсюэ (Классические концепции Ху Ши. Философия). Пекин: Шаньу чубаньшэ, 2004 - 540 с.
6. Оуян Чжэшэн. Ху Ши юй даоцзя (Ху Ши и даосизм) // Чжунго чжэсюэ ши, 1997 - 610 с.

7. *Фэн Юлань*. Сань сун тан цзысуй (Автобиография из Зала трех сосен) // *Фэн Юлань*. Сань сун тан цюаньцзи (Полное собрание сочинений из Зала трех сосен). - Чжэнчжоу: Хэнань жэньминь чубаньше, 1985 – 762 с.